

Sławomira Bigaj, dr Magdalena Mielnik,
Sylvia Parais

Poszukiwany /poszukiwane

Na tropie obiektów ze zbiorów
Muzeum Narodowego w Gdańsku
zaginionych w okresie
Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej

W projektach badawczych realizowanych przez Muzeum Narodowe w Gdańsku (MNG) koncentrowano się na badaniach start wojennych, które od 2017 roku prowadzone są w ramach programu „Badanie polskich strat wojennych” finansowanego przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Przystąpienie MNG do projektu „Decorum” umożliwiło podjęcie tematu badania strat w zbiorach po 1945 roku na szerszą skalę.

Kontynuacja studiów nad zaginionymi po wojnie dziełami jest także kolejnym krokiem w badaniach proveniencyjnych dotyczących kolekcji MNG i tego, jak była ona kształtowana po 1945 roku. W MNG przed przystąpieniem do kwerend w ramach projektu dysponowano ogólną wiedzą na temat obiektów wypożyczonych do dekoracji urzędów. Nie analizowano jednak tych wypożyczeń pod kątem poszukiwania strat. Dopiero projekt „Decorum” pozwolił spojrzeć na wypożyczenia, a zwłaszcza te z początkowego okresu funkcjonowania Muzeum, jako na źródło potencjalnych strat w kolekcji. Pierwsze wypożyczenia do dekoracji urzędów miały miejsce, kiedy instytucja – wówczas o nazwie Muzeum Miejskie w Gdańsku¹ – przechodziła przez wiele zmian organizacyjnych, a siedziba podnosiła się z wojennych zniszczeń². Był to szczególnie niewralgiczny czas, powojenny chaos sprzyjał bowiem rozproszению zbiorów. Pomimo tego zdecydowano się na realizację takich zadań jak wypożyczenia.

W przypadku powojennych braków w kolekcji przede wszystkim koncentrowano się na sprawach związanych z kradzieżami muzealiów. Powszechnie znaną sprawą jest kradzież z 1974 roku tonda autorstwa Pietera Bruegla *Kobieta przenosząca żar* i rysunek Antoona van Dycka *Ukrzyżowanie*. Do mniej nagłośnianych spraw należy przypadek

1 M. Mielnik, S. Parais, *Muzeum w organizacji. Początki powojennej historii Muzeum Pomorskiego w Gdańsku w świetle dokumentów archiwalnych*, [w:] *Teraźniejszość przeszłości. Muzealnictwo i historiografia w Gdańsku i na Pomorzu po roku 1945*, Gdańsk 2021, s. 16.

2 Ibidem, s. 14.

zniknięcia z ekspozycji muzealnej w 1945 roku fajansowej figury przedstawiającej Florę³. Przez jakiś czas obiekt ten uważano za zaginiony w czasie wojny.

Mimo że w pierwszym inwentarzu MNG odnotowano fakt wycofania ze zbiorów jednej z rzeźb w celu podarowania jej dyrektorowi baletu z Petersburga, to do tego momentu nie traktowano tej sprawy jako wyniku politycznych układów. Dopiero projekt „Decorum” pozwolił spojrzeć na tę sprawę w szerszym kontekście. Okazało się też, że obiektów zaginionych jest więcej, niż przypuszczano.

Wypożyczenia do innych instytucji w celach dekoracyjnych do dziś są praktykowane w MNG, jednak na o wiele mniejszą skalę niż pomiędzy ramami czasowymi, które obejmował projekt, czyli 1945–1989. MNG obecnie dąży do zminimalizowania wypożyczeń do instytucji niemuzealnych, jako zbyt ryzykownych, często bowiem instytucje te nie są w stanie sprostać wymogom konserwatorskim i w należyty sposób przechowywać pożyczone obiekty.

3 Ibidem, s. 31–32.

	Inne	Urzędy	Plany filmowe/ tv/teatry	Muzea /domy kultury	Muzea /domy kultury	Szkoły /uczelnie /instytucje naukowe
Liczba instytucji	3	9	11	5	5	5
Liczba obiektów	56	26	33	21	15	17
Liczba wypożyczeń	3	101	305	6	7	11

Tabela 1. Wypożyczenia z Muzeum Narodowego w Gdańsku w celach dekoracyjnych w latach 1945–1989

Źródło: opracowanie własne na podstawie przebadanej w ramach projektu „Decorum” dokumentacji z lat 1945–2009.

ANALIZA WYPOŻYCZEŃ W LATACH 1945–1989

Analiza wypożyczeń w celach dekoracyjnych z MNG w latach 1945–1989 ukazuje szeroki zakres współpracy Muzeum z różnymi instytucjami. Największe zapotrzebowanie na obiekty muzealne wykazywała branża filmowa, telewizyjna i teatralna. Aż 11 instytucji wypożyczyło 33 obiekty, realizując liczbę 305 wypożyczeń, co wynika z wielokrotności wypożyczania tych samych obiektów jako rekwizytów. Warto zwrócić tu uwagę na istotną rolę muzeum w tworzeniu autentycznych scenografii. Przywołane dane wskazują na ogromne zapotrzebowanie branży filmowej i teatralnej na dekoracje, które mogły wzbogacić produkcje, przyczyniając się do ich realizmu i historycznej dokładności. Obiekty z kolekcji Muzeum Narodowego w Gdańsku wykorzystywano między innymi w takich produkcjach, jak *Czarne Chmury*, *Krzyżacy* czy *Panienka z okienka*.

Instytucje edukacyjne, związki, kluby, urzędy oraz inne muzea również korzystały z zasobów muzealnych, co podkreśla wszechstronność i znaczenie tych wypożyczeń. Dziewięć urzędów oraz instytucji związanych z aparatem państwowym wypożyczyło łącznie 26 obiektów, co przełożyło się na 101 wypożyczeń. Obiekty muzealne były wykorzystywane przede wszystkim do dekoracji biur w celu podkreślenia prestiżu i historycznego znaczenia instytucji rządowych. W latach 1949–1989

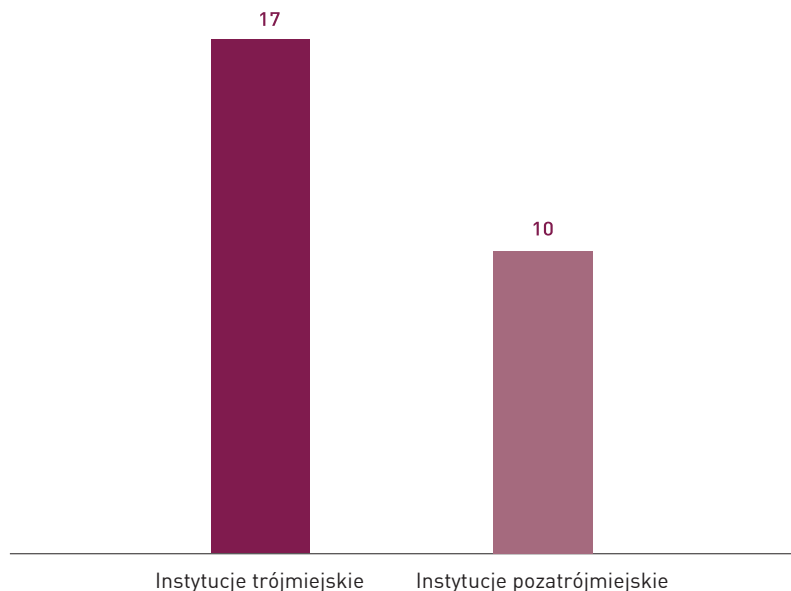
pięć instytucji związanych ze szkołami, uczelniami i instytucjami naukowymi wypożyczyło z muzeum 17 obiektów. Łączna liczba tych wypożyczeń wyniosła 11.

Kolejną kategorią są związki zawodowe i kluby, między innymi Związek Polskich Artystów Plastyków (ZPAP) czy Związek Socjalistycznej Młodzieży Polskiej. Pięć instytucji wypożyczyło 15 obiektów, realizując łącznie 7 wypożyczeń.

Muzea i domy kultury stanowiły kolejną istotną grupę instytucji użyczających obiekty pochodzące z kolekcji MNG. Pięć muzeów i domów kultury wypożyczyło łącznie 21 obiektów, realizując 6 wypożyczeń. Należy zaznaczyć, że wypożyczenia te – mimo że ich beneficjentami były inne muzea – nie służyły celom wystawienniczym, a dekoracyjnym.

Kategoria „inne” obejmowała instytucje, które nie pasowały do powyższych grup, takie jak fabryka mebli w Poznaniu czy sklep handlu detalicznego w Kwidzynie. Trzy instytucje wypożyczyły 56 obiektów, realizując jednak tylko 3 wypożyczenia.

Wykres 1. Rodzaj obiektów wypożyczanych na cele niemuzealne z MNG w latach 1945–1989

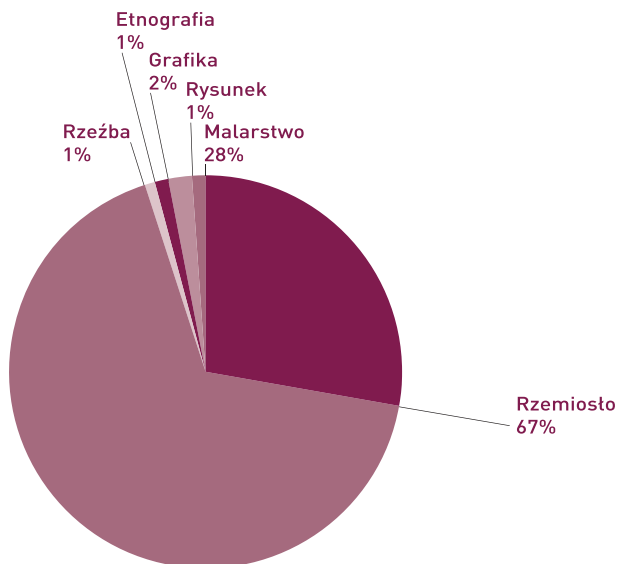

Źródło: opracowanie własne na podstawie przebadanej w ramach projektu „Decorum” dokumentacji z lat 1945–2009.

Do głównych beneficjentów wypożyczeń z MNG należały instytucje trójmiejskie. Liczba tych instytucji wynosiła 17, co stanowiło 63% całości. Analiza zgromadzonych w ramach projektu „Decorum” danych wykazała, że MNG odgrywało ważną rolę nie tylko w Trójmieście, lecz także poza nim. Wypożyczenia dla instytucji pozatrójmiejskich stanowiły 37% wszystkich wypożyczeń, co odpowiadało 10 instytucjom.

W latach 1949–1989 Muzeum Narodowe w Gdańsku najczęściej udostępniało w celach niemuzealnych rzemiosło, które stanowiło aż 67% wszystkich wypożyczonych obiektów. Były to w większości rekwizyty użyczone na potrzeby produkcji telewizyjnych i filmowych, między innymi kufle, lichtarze czy świeczniki. Plasujące się na drugim miejscu malarstwo trafiało przede wszystkim do dekoracji urzędów oraz instytucji edukacyjnych. Grafika, rzeźba, etnografia i rysunek stanowiły wypożyczenia na poziomie 1–2%.

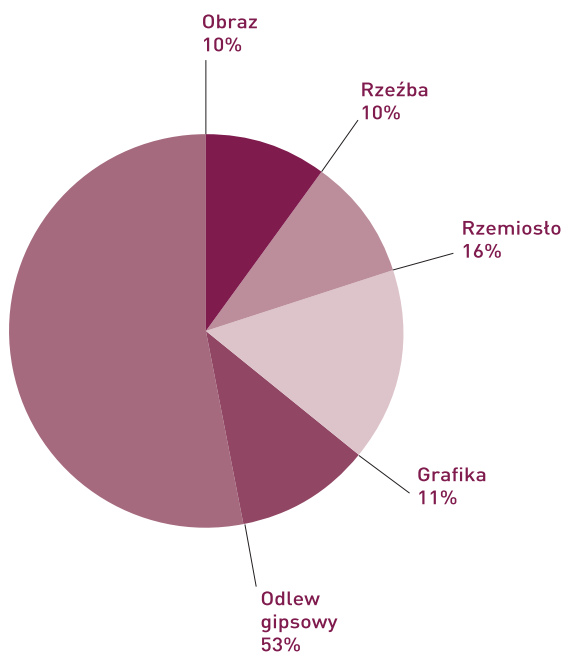

Wykres 2. Rodzaj obiektów wypożyczonych na cele niemuzealne z MNG w latach 1945–1989

Źródło: opracowanie własne na podstawie przebadanej w ramach projektu „Decorum” dokumentacji z lat 1945–2009.

Analiza danych uzyskanych w trakcie pracy nad projektem „Decorum” wskazuje, że wachlarz rodzajowy nieodzyskanych do tej pory obiektów jest szeroki. Odlewy gipsowe przekazane do siedziby gdańskiego ZPAP stanowią aż 53% wszystkich zaginionych artefaktów. Drugą co do wielkości grupą pozostają obiekty rzemiosła – 16% zaginionych przedmiotów. Grafika to kolejna istotna kategoria – 11% zaginionych eksponatów. Obrazy oraz rzeźby mają równy udział w zestawieniu, każdy z tych typów obiektów stanowi 10% zaginionych przedmiotów. Zarówno skala wypożyczeń, jak i liczba zaginionych obiektów okazały się większe, niż się spodziewano. Wyniki badań uzyskano na podstawie analizy źródeł archiwalnych MNG, które objęto szeroką kwerendą.

Wykres 3. Rodzaj obiektów zaginionych w latach 1945–1989 wypożyczonych z MNG w celach dekoracyjnych

Źródło: opracowanie własne na podstawie przebadanej w ramach projektu „Decorum” dokumentacji z lat 1945–2009.

ANALIZA ŹRÓDEŁ

Analizie poddano dokumenty znajdujące się w Archiwum Zakładowym, Dziale Inwentarzy oraz częściowo w poszczególnych pracowniach MNG. Kwerendą objęto dokumenty, które powstały w MNG pomiędzy 1945 a 2009 rokiem, w sumie 43 jednostki archiwalne z Archiwum Zakładowego MNG oraz 173 teczki z archiwalną dokumentacją znajdującą się w Dziale Inwentarzy, a także księgi inwentarzowe Muzeum Narodowego w Gdańsku, Muzeum Pomorskiego w Gdańsku oraz Muzeum Miejskiego w Gdańsku, księgi wpływów oraz księgi ruchu.

Chociaż zakres czasowy projektu obejmował lata 1945–1989, zdarzało się, że istotne dane dotyczące wypożyczeń z tego okresu były odnotowywane również w późniejszych dokumentach, na przykład w protokołach ze skontrów informujących o dotychczasowych brakach i skreśleniach ze inwentarzu, stąd zakres czasowy badań rozszerzono do 2009 roku.

Informacje o wypożyczonych obiektach znajdowano wśród takich dokumentów, jak księgi ruchu, księgi wpływu, księgi magazynowe, protokoły zdawczo-odbiorcze czy wykazy wypożyczeń, protokoły ze skontrów, protokoły stanu obiektów, czy potwierdzenia odbioru obiektów.

Podstawowym źródłem do badań dotyczących wypożyczeń były księgi inwentarzowe, księgi ruchu muzealiów oraz księgi magazynowe, które wstępnie pozwoliły określić liczbę oraz rodzaj obiektów użyzanych w celach dekoracyjnych. Ponadto dzięki nim możliwe stało się ustalenie, które muzealia wróciły do instytucji oraz ile z nich zostało wykreślonych bądź nie, ponieważ zaginęły. Należy zaznaczyć, że księgi ruchu dostarczały jednak bardzo podstawowych informacji – głównie danych o obiekcie, miejsca wypożyczenia i ewentualnie adnotację o zwróceniu lub nie danego muzealium. Bardziej precyzyjne w tym przypadku są źródła, takie jak korespondencja czy protokoły zdawczo-odbiorcze, szczęśliwie licznie zachowane w MNG.

W pierwszych latach funkcjonowania Muzeum dokumentem poświadczającym wypożyczenie były rewery, czasem w charakterze odręcznie napisanej notatki. Przykładem jest krótką, odręczną notatką informująca o wydaniu gipsowych odlewów, zawierająca listę wypożyczonych obiektów⁴. Innym przykładem jest rewers z dnia 3 czerwca 1946 r., potwierdzający odbiór wypożyczonego z Muzeum Miejskiego w Gdańsku obrazu Wilhelma Augusta Stryowskiego *Flisacy nad Wisłą*⁵, lub rewers z dnia 5 czerwca 1946 r., poświadczający odbiór obrazu *Rynek rybny w Wenecji* autorstwa Paula Meyerheima i dwóch sztychów – *Kobieta z koszem na plecach na tle architektury gdańskiej* i *Scena portowa*⁶. Oba rewery dotyczą użyczenia obiektów z Muzeum Miejskiego w Gdańsku na potrzeby Prezydium Rady Narodowej.

Kluczowymi dokumentami poświadczającymi wypożyczenia były przede wszystkim protokoły zdawczo-odbiorcze. Jednak w okresie objętym kwerendą zostały one później zastąpione przez umowę użyczenia. Za przykład takiego dokumentu posłużyć może chociażby protokół zdawczo-odbiorczy z dnia 31 grudnia 1986 r. potwierdzający zwrot Muzeum Pomorskiemu w Gdańsku trzech obiektów z Wydziału Gospodarczo-Budżetowego Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Gdańsku⁷. Kolejny przykład takiego dokumentu to protokół z dnia 15 lipca 1955 r., za którego pośrednictwem Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej poświadczą wypożyczenie z Muzeum Pomorskiego

4 Archiwum Muzeum Narodowego w Gdańsku (dalej: AMNG), Potwierdzenie odbioru gipsowych odlewów rzeźb greckich, sygn. MNG/10/A1/07, poz. 41.

5 AMNG, Rewers z dnia 3 czerwca 1946 r., sygn. MNG/10/A1/07, poz. 41, s. 3.

6 AMNG, Rewers z dnia 5 czerwca 1946 r., sygn. MNG/11/A1/08, poz. 48, s. 21.

7 AMNG, Protokół zdawczo-odbiorczy z dnia 31 grudnia 1986 r., sygn. MNG/11/A1/08, poz. 48, s. 23.

8 AMNG, Protokół zdawczo-odbiorczy z dnia 15 lipca 1955 r., sygn. MNG/10/A1/07, poz. 41, s. 38.

dwóch obrazów: *Portretu kobiecego* nieznanego malarza oraz *Krajobrazu* autorstwa Ferdinanda Kobella do dekoracji gmachu⁸.

Istotnym źródłem pozostaje również korespondencja pomiędzy Muzeum a instytucjami wypożyczającymi, która pozwala na prześledzenie losów udostępnionych obiektów, a w przypadku ich zaginięcia na chociaż częściową rekonstrukcję tego, w jaki sposób doszło do utraty obiektu. Na przykład, dzięki szczęśliwie zachowanemu piśmie Dyrektora Muzeum Pomorskiego w Gdańsku do Wyższej Szkoły Sztuki Pięknych w Gdańsku z dnia 6 listopada 1950 r. wiemy, że wypożyczone Z.Z.P.A.P. w 1946 roku odlewy gipsowe w pewnym momencie były przechowywane w Teatrze Wielkim we Wrzeszczu i planowano je przekazać w depozyt do Państwowej Wyższej Szkoły Sztuki Pięknych w Gdańsku⁹. Natomiast inny protokół informuje o odbiorze z Muzeum Pomorskiego w Gdańsku obrazów, które miały posłużyć do dekoracji letniej rezydencji prezydenta Rzeczypospolitej w Sopocie¹⁰.

Równie cennym źródłem wiedzy o muzealiach użytych w celach dekoracyjnych są wykazy obiektów wypożyczonych, stanowiące załączniki do protokołów lub funkcjonujące jako samodzielne listy. Jako przykład należy wymienić załącznik nr 5 do protokołu kontroli Najwyższej Izby Kontroli w Gdańsku, zawierający wykaz obiektów muzealnych wypożyczonych instytucjom przez Muzeum Narodowe w Gdańsku pomiędzy 10 października 1979 a 10 października 1980 rokiem¹¹. Na wszystkich dokumentach dotyczących wypożyczeń umieszczano odręczne dopiski z datą i informacją o zwrocie danego obiektu lub o planowanej dacie jego zwrotu. Te odręczne dopiski okazały się niezwykle pomocne przy weryfikowaniu, czy dany eksponat został zwrócony. Oprócz tego są one także cennym źródłem do przesłania historii obiektów w obrębie jednej instytucji.

Ważną grupą dokumentów, zawierającą informacje na temat wypożyczeń, są również protokoły ze skontrów i spisów z natury i załączniki do nich. Zawierają informacje o wypożyczonych obiektach, których nie było w muzeum w trakcie kontroli. Odnotowywano w nich stan zachowania wypożyczonych obiektów oraz wskazano braki¹². Wiedzy na temat wypożyczeń dostarczają również notatki z kontroli przeprowadzanych przez pracowników muzeum, którzy co jakiś czas sprawdzali, czy wypożyczone obiekty są należycie przechowywane i czy wymagają interwencji konserwatorskiej¹³.

Inne dokumenty, które przeglądano w ramach kwerendy to karty kartoteki magazynowej malarstwa europejskiego, druki OT oraz dziennik korespondencyjny Działu Inwentarzy 2008/2009. Dokumenty tego rodzaju nie wniosły jednak nowych informacji do poszukiwań wypożyczeń w celach dekoracyjnych.

STRATY W WYNIKU WYPOŻYCZEŃ Z LAT 1945–1989

W ramach projektu zidentyfikowano 23 obiekty utracone ze zbiorów po 1945 roku. W wyniku wypożyczeń do instytucji publicznych zagięły 22 muzealia. Jednego obiektu nie odnaleziono, gdyż zgodnie z decyzją władz miasta przeznaczono go na prezent. Jednakże biorąc pod uwagę liczbę wypożyczeń oraz bardzo często niezwykle krótki czas na realizację próśb (nawet jeden dzień roboczy), liczba strat jest stosunkowo niewielka.

Jednym z celów projektu „Decorum” było ustalenie, jaką skalę miało zjawisko wykorzystywania muzealiów jako prezentów dla dygnitarzy

9 AMNG, Pismo Dyrektora Muzeum Pomorskiego w Gdańsku do Wyższej Szkoły Sztuk Pięknych w Gdańsku z dnia 6 listopada 1950 r., sygn. MNG/11/AI/08, poz. 48, s. 61.

10 AMNG, Protokół z dnia 13 lipca 1948 r., sygn. MNG/10/AI/07, poz. 41, s. 208.

11 AMNG, Wykaz obiektów muzealnych wypożyczonych instytucjom przez Muzeum Narodowe w Gdańsku, sygn. MNG/10/1/21, poz. 15, s. 248–249.

12 AMNG, Akusz spisowy, Prezydium Miejskiej Rady Narodowej 1953 r., sygn. MNG/11/AI/08, poz. 48, s. 17.

13 AMNG, Pismo do Urzędu Wojewódzkiego w Gdańsku Wydziału Budżetowo-Gospodarczego z dnia 10 grudnia 1981 r., sygn. MNG/10/1/21, poz. 15, s. 134.

14 AMNG, Wypożyczenia zabytków poza muzeum 1946–1962, sygn. MNG/A/VII/10, s. 10.

15 AMNG, Wypożyczenia zabytków poza muzeum 1946–1962, sygn. MNG/A/VII/10, s. 10.

16 Igor Moiseyev, [hasło w:] *Britannica*, 27.05.2015, <https://www.britannica.com/biography/Igor-Moiseyev> [dostęp: 11.07.2024].

17 Zespołu istniejącego do dziś jako Balet im. Igora Moisiejewa.

18 Uchwała Prezydium Krajowej Rady Narodowej z dnia 2 lipca 1946 r., nr 285, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP19461450285/O/M19460285.pdf> [dostęp: 11.07.2024]. 1950 r., sygn. MNG/11/Al/08, poz. 48, s. 61.

19 *Balet I. Moisiejewicza wystąpi w Gdańsku, Gdyni i Sopocie*, „Dziennik Bałtycki”, nr 173, 1946, s. 5.

20 H. Vollmar (Hrsgs.), *Karl Knappe Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler von der Antike bis Gegenwart begründet von Ulrich Thieme und Felix Becker*, Leipzig 1927.

21 AMNG, Inventar des Kunstgegenstände des Danziger Stadtmuseums übergeben Juli 1945 von Prof. W. Drost, sygn. MNG/A/1/14, poz. 50, s. 10.

22 *Inventarium des Stadtmuseums zu Danzig. Werhtaxe vom 31 Maerz 1887*, sygn. MNG/A/1/1, poz. 4, s. 131, nr inw. Stm 965. Rzeźbę omyłkowo ujęto w opracowaniu strat wojennych Muzeum Miejskiego z 2005 roku (zob. *Straty wojenne Muzeum Miejskiego w Gdańsku*, t. 1: *Straty w dziedzinie sztuki: malarstwa, rysunku, grafiki, rzeźby*, oprac. Z. Massowa, Gdańsk 2005, s. 242, poz. 292), co zostało sprostowane w ramach projektu badawczego dotyczącego strat wojennych w 2019 roku przez Sylwzię Parais.

23 Wymiary rzeźby: 15 × 10 cm, główka umieszczona była na marmurowym postumencie o wymiarach 10 × 10 cm.

24 Inwentarz 1945–1947, poz. 50, s. 10.

25 AMNG, Protokoły zdawczo-odbiorcze wypożyczeń obiektów muzealnych 1946, 1949–1969, sygn. MNG/10/Al/07, poz. 41, s. 1–3, 91; AMNG Protokoły zdawczo-odbiorcze, sygn. MNG/11/Al/08, poz. 48, s. 5–6, 11–12, 18–24.

państwowych i innych ważnych osobistości i jak często rozporządzało zbiorami muzealnymi w taki sposób. Ówczesne Muzeum Miejskie Muzeum w Gdańsku, pod miejskim zarządem, utraciło w taki sposób jeden obiekt. W związku z decyzją Prezydenta Miasta Gdańska ze zbiorów wycofano rzeźbę *Głowa Greczynki* autorstwa Karla Knappego, którą następnie ofiarowano Igorowi Moisiejewowi. Pismo z dnia 28 czerwca 1946 r. z nakazem wydania rzeźby¹⁴ wystosował osobiście ówczesny prezydent Gdańska Bolesław Nowicki „celem ofiarowania Dyrektorowi reprezentacyjnego baletu Z. S. R. R. [pisownia oryginalna – przyp. red.] Igorowi Moisiejewi”¹⁵. Na tym samym dokumencie, niestety nieopatrzone datą, widnieje potwierdzenie odbioru obiektu przez niewymienioną z imienia panią Wilkoszewską, poświadczona także podpisem Jana Kilarskiego, naczelnika miejskiego Wydziału Kultury.

Obdarowanym był legendarny choreograf i tancerz Igor Aleksandrowicz Moisiejew¹⁶, twórca i dyrektor Państwowego Zespołu Tańca Ludowego powstałego w 1937 roku¹⁷. Balet Moisiejewa, łączący elementy tańca charakterystycznego, baletu, tańca ludowego, odnosił sukcesy na deskach teatrów na całym świecie. Zespolecie oryginalnej choreografii z tańcami ludowymi pozwoliło stworzyć zgodny z propagandą sowiecką produkt eksportowy, przychylnie przyjmowany przez europejską publiczność. W lipcu 1946 roku polskie władze zdecydowały się odznaczyć artystę i jego zespół orderami Odrodzenia Polski i krzyżami zasługi za „działalność kulturalno - artystyczną w Polsce na polu zbliżenia stosunków polsko - radzieckich [pisownia oryginalna – przyp. red.]”¹⁸. Nastąpiło to zapewne przy okazji tournée baletu po Polsce. W Trójmieście zespół występował 27 i 28 czerwca, z tej okazji zapewne oferowano jego dyrektorowi „muzealny prezent”¹⁹.

W oficjalnej prośbie prezydenta Gdańska wymieniano, jak już wspomniano, konkretny obiekt – rzeźbę niemieckiego artysty, Karla Knappego²⁰, absolwenta monachijskiej akademii, działającego głównie w Berlinie i Dreźnie. Knappe był związany ze środowiskiem ekspresjonistów niemieckich, tworzył głównie wielkoformatowe rzeźby w kamieniu. Zaginiona brązowa statuetka jest wymieniona w pierwszym powojennym inwentarzu Muzeum²¹ pod numerem 50 jako *Główka w czapeczce*. Rzeźba pochodzi z przedwojennych zbiorów Muzeum Miejskiego w Gdańsku (Stadtmuseum Danzig) i została zakupiona w 1922 roku (w inwentarzu widnieje jako *Główka kobieca*)²². Niestety nie zachowała się fotografia upamiętniająca obiekt, jednak kilku szczegółów na temat wyglądu eksponatu dostarcza urzędowe pismo. Rzeźbę opisano w nim jako *Głowę Greczynki*, podane zostały także jej dokładne wymiary²³.

W pierwszym inwentarzu z 1945 roku umieszczono adnotację informującą o okolicznościach usunięcia obiektu ze zbiorów, co powtórzono w jego polskiej wersji (przepisanej według niemieckiego maszynopisu)²⁴. W późniejszych inwentarzach nie ujmowano już statuetki. Niestety nie wiadomo również, czy Igor Moisiejew prezent potraktował jako dar osobisty, czy też może statuetka do dziś znajduje się gdzieś w siedzibie baletu.

Niewiele także można ustalić na temat pozostałych strat poniesionych przez Muzeum w wyniku wypożyczeń do instytucji publicznych. Sześć obiektów zaginęło z siedziby Prezydium Miejskiej Rady Narodowej. Była to część dużego użyczenia zrealizowanego w 1946 roku²⁵.

Wypożyczone eksponaty starano się regularnie kontrolować. Zgodnie

z tą zasadą do Prezydium 3 lipca 1954 roku wpłynęło pismo z prośbą o możliwość ustalenia statusu wypożyczonych obiektów. Kontrola wykazała brak sześciu muzealnych eksponatów. Pierwszym z wymienionych była ceramiczna rzeźba szwajcarskiego artysty Hermanna Hallera *Kłęcząca dziewczynka*²⁶ (il.1). Podobnie jak Knappe, artysta był związany z niemieckim środowiskiem ekspresjonistów (prace obu rzeźbiarzy zostały uznane przez nazistów za sztukę zdegenerowaną). Rzeźba pochodziła ze zbiorów Muzeum Miejskiego w Gdańsku (Stadtmuseum), a do zbiorów przekazał ją w darze gdański kupiec Gustaw Mendl²⁷. W protokole ze spisu z natury zapisano, że „została stłuczona całkowicie”. W bardziej tajemniczych okolicznościach zaginęły porcelanowe naczynia: dwie wazki²⁸ oraz czarka²⁹. Tej ostatniej protokół nie wymienia, natomiast dwie wazki zaginęły, a poszukiwania „nie dały żadnego rezultatu”. Podobne wyjaśnienie dodano do dwóch sztychów: *Scena portowa* oraz *Kobieta z koszem* – w przypadku tych obiektów brak jakichkolwiek dodatkowych informacji.

W 1946 roku zrealizowano jeszcze jedno fatalne wypożyczenie, a mianowicie przedstawiciel Referatu Plastycznego Zarządu Miasta Gdańska odebrał 14 odlewów gipsowych pochodzących z przedwojennej kolekcji rzeźbiarza Rudolfa Freitaga, który jeszcze przed powstaniem Muzeum Miejskiego w Gdańsku w 1870 roku urządził w pofranciszkańskim klasztorze pracownię i stale wzbogacał dawne kruzganki odlewami rzeźb antycznych swojego autorstwa. Spis uwzględnia następujące prace: *Wenus z Milo*, *Apolla Belwederskiego*, *Amazonkę* Polikleta, *Demostenesa*, *Sofoklesa*, *Niobe*, *Wenus Knidyjską*, *Dianę*, *Głowę Zeusa*, *Ateń z Lemnos* oraz cztery małe płaskorzeźby.

Zgodnie z decyzją Wydziału Kultury odlewy miały być przekazane do siedziby ZPAP do studiów rysunkowych. Przedstawiciel ZPAP, W[incenty?] Lewandowski, odebrał odlewy w grudniu tego samego roku³⁰. Cztery lata później z pisma ówczesnego dyrektora muzeum Jana Chranickiego do Wyższej Szkoły Sztuk Pięknych w Gdańsku dowiadujemy się, że członkowie ZPAP nie byli zainteresowani wykorzystaniem tej pomocy w ćwiczeniu rysunku i odlewy pozostawiono w holu Teatru Wielkiego we Wrzeszczu (bez określenia daty)³¹. W związku z tym dyrekcja wyraziła zgodę na przekazanie odlewów w depozyt szkole, prosząc o skontaktowanie się bezpośrednio z ZPAP. Niestety nie zachowały się dokumenty potwierdzające wydanie obiektów. Parę miesięcy wcześniej Muzeum przekazało szkole jeszcze trzy odlewy gipsowe słynnych rzeźb antycznych: *Grupę Laokoona*, *Herę Ludowiśi* oraz *Ejrene z Plutosem* Kefisodotosa³². W tym przypadku również mieliśmy do czynienia z depozytem.

W siedzibie Wydziału Rzeźby obecnej Akademii Sztuk Pięknych znajduje się kolekcja odlewów. Problemem jest identyfikacja tych, które mogą pochodzić z przedwojennych zbiorów muzeum. Z racji tego, że traktowano je jako pomoc naukową, nie były one numerowane. Po wojnie zaś odlewy rzeźb antycznych stały się elementem programu nauczania. Konieczne byłoby zatem przeprowadzenie badań materiałowych, które być może pomogłyby ustalić, które obiekty pochodzą z XIX wieku – na tej podstawie można by przypuszczać, że są to słynne odlewy Rudolfa Freitaga.

Najpóźniejszą stratą z ostatnich lat tzw. Polski Ludowej jest zaginięcie dwóch portretów autorstwa nieznanego artysty, które 28 stycznia 1971 roku wypożyczono do Państwowej Konserwacji Zabytków³³

Il. 1. Hermann Haller (1880–1950), *Kłęcząca dziewczynka*, terakota, wys. 43 cm, nr inw. Stm 970

26 Nr inw. 69.

27 *Inventarium des Stadtmuseums zu Danzig*, Werhtaxe vom 31 Maerz 1887, sygn. MNG/A/1/1, poz. 5, s. 131; Nr Stm 970, błędnie określona jako strata wojenna (zob. *Straty wojenne...*, op. cit., s. 242, poz. 292).

28 Nr inw. 23, nr inw. 226.

29 Nr inw. 184.

30 AMNG, Protokoły zdawczo-odbiorcze obiektów muzealnych, potwierdzenie odbioru z dnia 12 grudnia 1946 r., Lp. 3/46, sygn. MNG/AI/08, poz. 48.

31 AMNG, Protokoły zdawczo-odbiorcze obiektów muzealnych, pismo z dnia 6 listopada 1950 r., L.Dz. 1390/50, sygn. MNG/AI/08, poz. 48, s. 61.

32 Ibidem, L.Dz. 1255/20 z dnia 9 października, odebrane 30 października, s. 60.

33 AMNG, Załącznik nr 5 do kontroli NIK z 1981 roku z wykazem obiektów wypożyczonych instytucjom przez MNG, sygn. MNG Arch. 10/1/21, poz. 15.

34 Nr inw. MPG/DM/538; nr książki wpływów: 62.

35 Wpis w księdze inwentarzowej muzealiów: Malarstwo.

Il. 2. Autor nieznany, *Portret kobiety*, połowa XIX wieku, pastel, pergamin, 36 × 31 cm, nr inw. MNG/SD/583/M, fotografia z karty katalogu naukowego Muzeum Narodowego w Gdańsku

Il. 3. Autor nieznany, *Portret męski*, połowa XIX wieku, pastel, pergamin, 36 × 30 cm, nr inw. MNG/SD/584/M, fotografia z karty katalogu naukowego Muzeum Narodowego w Gdańsku

(il. 2, 3). Do 10 lipca 1972 roku dwa portrety były depozytem Wojewódzkiego Urzędu Konserwatorskiego w Gdańsku³⁴. Wizerunek kobiety i mężczyzny wyszły spod pędzla jednego artysty, uzupełniały się i były zapewne portretem małżeńskiej pary. Oba obrazy 3 grudnia 1988 roku zostały wykradzione z gabinetu dyrektora. Milicja sprawę umorzyła, a dzieło wykreślono z inwentarza 14 lutego 1996 roku³⁵.

PODSUMOWANIE

Po zakończeniu projektu „Decorum” można wyciągnąć szereg istotnych wniosków, a informacje uzyskane dzięki udziałowi w nim otwierają nowe kierunki dalszych badań. Jednym z kluczowych rezultatów projektu było uporządkowanie wiedzy na temat zaginionych obiektów muzealnych. Dzięki szczegółowej analizie wypożyczeń zidentyfikowano przypadki, w których obiekty nie wróciły do muzeum, co pozwoliło na stworzenie dokładniejszej ewidencji strat. Ta uporządkowana wiedza posłużyć może jako fundament do dalszych działań mających na celu odzyskanie zaginionych dzieł sztuki oraz zminimalizowanie ryzyka utraty kolejnych obiektów w przyszłości. Dokładne dokumentowanie tych przypadków nie tylko poprawia zarządzanie zasobami muzeum, lecz także może stanowić podstawę do podejmowania działań prawnych mających na celu odzyskanie zaginionych dzieł.

Projekt znacząco przyspieszył badania proveniencyjne kolekcji Muzeum Narodowego w Gdańsku po II wojnie światowej. Analiza wypożyczeń na cele niemuzealne umożliwiła przesłедzenie historii konkretnych obiektów, co w wielu przypadkach rzuciło nowe światło na ich pochodzenie i wcześniejsze losy. Pogłębiona wiedza proveniencyjna jest niezwykle ważna dla pełnego zrozumienia historii kolekcji i jej wartości. Znalezione informacje mogą pomóc w rekonstrukcji pełnych biografii dzieł sztuki, co zdaje się nieocenione zarówno z punktu widzenia naukowego, jak i kulturalnego. Odtworzenie drogi, jaką przebyły obiekty, pozwala nie tylko na lepsze zrozumienie ich wartości artystycznej, lecz także na docenienie znaczenia historycznego i społecznego owych eksponatów.

Projekt dostarczył również cennych informacji na temat historii Muzeum Narodowego w Gdańsku oraz muzealnictwa w Gdańsku jako całości. Analiza wypożyczeń obiektów na

cele niemuzealne ukazała, jak Muzeum funkcjonowało i jakie relacje miało z innymi instytucjami kulturalnymi i edukacyjnymi. Badanie to pomogło zrozumieć, jaką rolę odgrywało Muzeum w okresie tzw. Polski Ludowej i jak przyczyniło się do szerzenia kultury i edukacji poza swoimi murami.

Co jednak najważniejsze, prace te zachęciły do kontynuowania badań nad powyższymi zagadnieniami. Projekt zwrócił uwagę na istnienie ogromnego potencjału badawczego w zgłębianiu losów muzealnych eksponatów, zarówno w kontekście ich wypożyczeń, jak i szerszego wpływu na kulturę oraz edukację. Dalsze badania mogą również przyczynić się do opracowania lepszych praktyk zarządzania i ochrony zbiorów muzealnych dzięki lekcjom wyniesionym z przeszłości.

Reasumując, projekt badawczy dotyczący wypożyczania obiektów z Muzeum Narodowego w Gdańsku na cele niemuzealne w okresie 1945–1989 przyniósł liczne, wartościowe wnioski. Uporządkowanie wiedzy na temat zaginionych obiektów, pogłębienie badań proveniencyjnych oraz badania nad historią muzealnictwa w Gdańsku to tylko niektóre z nich. Oprócz tego, że wyniki te wzbogaciły istniejącą wiedzę, to również stworzyły solidne podstawy do dalszych badań, zachęcając do kontynuowania pracy w tym obszarze.

Bibliografia

Balet I. *Mosiewicza wystąpi w Gdańsku, Gdyni i Sopocie*, „Dziennik Bałtycki”, nr 173, 1946, s. 5.

Igor Moiseyev, [hasło w:] *Britannica*, 27.05.2015, <https://www.britannica.com/biography/Igor-Moiseyev> [dostęp: 11.07.2024].

Straty wojenne Muzeum Miejskiego w Gdańsku, t. 1: *Straty w dziedzinie sztuki: malarstwa, rysunku, grafiki, rzeźby*, oprac. Z. Massowa, Gdańsk 2005.

Uchwała Prezydium Krajowej Rady Narodowej z dnia 2 lipca 1946 r., nr 285, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP19461450285/O/M19460285.pdf> [dostęp: 11.07.2024].

Vollmar H. (Hrsg.), *Karl Knappe Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler von der Antike bis Gegenwart begründet von Ulrich Thieme und Felix Becker*, Leipzig 1927.

Materiały archiwalne Archiwum Muzeum Narodowego w Gdańsku

Arkusze spisowe, Prezydium Miejskiej Rady Narodowej 1953 r., sygn. MNG/11/AI/08, poz. 48.

Inventar des Kunstgegenstände des Danziger Stadtmuseums übergeben Juli 1945 von Prof. W. Drost, sygn. MNG/A/1/14, poz. 50.

Inventarium des Stadtmuseums zu Danzig. Werhtaxe vom 31 Maerz 1887, sygn. MNG/A/1/1, nr inw. Stm 965, poz. 4.

Pismo do Urzędu Wojewódzkiego w Gdańsku Wydziału Budżetowo Gospodarczego z dnia 10 grudnia 1981 r., sygn. MNG/10/I/21, poz. 15.

Pismo Dyrektora Muzeum Pomorskiego w Gdańsku do Wyższej Szkoły Sztuk Pięknych w Gdańsku z dnia 6 listopada 1950 r., sygn. MNG/11/AI/08, poz. 48.

Stawomira Bigaj – historyczka sztuki, absolwentka Uniwersytetu Gdańskiego, zatrudniona w Muzeum Narodowym w Gdańsku. Pracuje w Dziale Głównego Inwentaryzatora Zbiorów w Sekcji Ewidencji Muzealiów.

Magdalena Mielnik – doktor historii sztuki, kuratorka Oddziału Sztuki Dawnej, kustoszka w pracowni malarstwa gdańskiego. Koordynuje projekty dotyczące badań strat wojennych w Muzeum Narodowym w Gdańsku.

Sylvia Parais – historyczka sztuki, absolwentka Uniwersytetu Gdańskiego, zatrudniona w Muzeum Narodowym w Gdańsku. Pracuje w Dziale Głównego Inwentaryzatora Zbiorów w Sekcji Ewidencji Muzealiów. Zajmowała się opisywaniem archiwalnej dokumentacji fotograficznej Muzeum Narodowego w Gdańsku. Bierze również udział w badaniach strat wojennych Muzeum Miejskiego w Gdańsku, prowadzonych przez pracowników MNG. Członkini Oddziału Pomorskiego Stowarzyszenia Muzealników Polskich, w którym pełni funkcję sekretarza.

Potwierdzenie odbioru gipsowych odlewów rzeźb greckich, sygn. MNG/10/AI/07, poz. 41.

Protokoły zdawczo-odbiorcze obiektów muzealnych, pismo z dnia 6 listopada 1950 r., L.Dz. 1390/50, sygn. MNG/AI/08, poz. 48.

Protokoły zdawczo-odbiorcze obiektów muzealnych, pismo z dnia 6 listopada 1950 r., L.Dz. 1255/20 z dnia 9 października, odebrane 30 października, sygn. MNG/AI/08, poz. 48.

Protokoły zdawczo-odbiorcze obiektów muzealnych, potwierdzenie odbioru z dnia 12 grudnia 1946, Lp. 3/46, sygn. MNG/AI/08, poz. 48.

Protokoły zdawczo-odbiorcze wypożyczeń obiektów muzealnych 1946, 1949–1969, sygn. MNG/10/AI/07, poz. 4.

Protokoły zdawczo-odbiorcze, sygn. MNG/11/AI/08, poz. 48.

Protokół z dnia 13 lipca 1948 r., sygn. MNG/10/AI/07, poz. 41.

Protokół zdawczo-odbiorczy z dnia 15 lipca 1955 r., sygn. MNG/10/AI/07, poz. 41.

Protokół zdawczo-odbiorczy z dnia 31 grudnia 1968 r., sygn. MNG/11/AI/08, poz. 48.

Rewers z dnia 3 czerwca 1946 r., sygn. MNG/10/AI/07, poz. 41.

Rewers z dnia 5 czerwca 1946 r., sygn. MNG/11/AI/08, poz. 48.

Wykaz obiektów muzealnych wypożyczonych instytucjom przez Muzeum Narodowe w Gdańsku, sygn. MNG/10/I/21, poz. 15.

Wypożyczenia zabytków poza muzeum 1946–1962, sygn. MNG/A/VII/10.

Załącznik nr 5 do kontroli NIK z 1981 roku z wykazem obiektów wypożyczonych instytucjom przez MNG, sygn. MNG Arch. 10/I/21 poz. 15.

